

Το πολιτικό σύστημα κατά τη μεταπολεμική περίοδο

Διάλεξη στο μάθημα Οικονομικής Ιστορίας
του καθηγ. Γ. Αλογοσκούφη,
ΟΠΑ, 15 Δεκεμβρίου 2021

Δημ. Α. Σωτηρόπουλος
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
και Δημόσιας Διοίκησης,
ΕΚΠΑ

Περίγραμμα της ομιλίας

- Διασαφήνιση εννοιών και θεωρητικό πλαίσιο
- Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές
- Οι δύο κόσμοι – δύο πολιτικές κουλτούρες
- Χαρακτηρισμοί του μεταπολεμικού πολιτεύματος
- Χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού συστήματος
- Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής
- Τα αίτια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών
- Συμπεράσματα

Θεωρητικό πλαίσιο (I)

- Πολιτικό σύστημα
- Πολιτικό καθεστώς ή πολίτευμα
- «Παρα-σύνταγμα» (Μάνεσης, Αλιβιζάτος κ.ά.)
- Ιστορική κληρονομιά (αντιφιλελευθερισμός και αντικομμουνισμός)
- Πλέγμα εξουσίας (Δερτιλής): σύνολο θεσμικών και εξωθεσμικών φορέων και οι μεταξύ τους σχέσεις
- Σχέσεις ασυμμετρίας: επιβολή εξωθεσμικών πάνω στους θεσμικούς φορείς και επιβολή Βασιλιά και στρατού πάνω στην εκλεγμένη κυβέρνηση
- Δηλαδή, παίκτες αρνησικυρίας: οι εξωθεσμικοί φορείς
- Κοινωνικά στρώματα και πολιτικο-οικονομικές ελίτ

Θεωρητικό πλαίσιο (II):

Διασαφήνιση εννοιών

- Ο όρος «μεταπολεμικό πολιτικό σύστημα» αφορά σύνολο πολιτικών δομών και διαδικασιών στη διάρκεια μιας εικοσαετίας, 1947-1967 (1947, κήρυξη του ΚΚΕ εκτός νόμου, 1967 δικτατορία των Συνταγματαρχών)
- Ο όρος περιλαμβάνει φορείς που μετά το 1949 ασκούσαν τυπική εξουσία (πχ, κυβέρνηση, βασιλιάς) και άτυπη εξουσία (πχ, ΗΠΑ) και διαδικασίες, όπως εκλογές και συλλογική δράση
- Πολιτικές παρατάξεις: κομματικές οικογένειες
- Πολιτική συμμετοχή: τυπική (πχ, εκλογές) και άτυπη (πχ, κινήματα διαμαρτυρίας φοιτητών, οικοδόμων, υπαλλήλων κ.ά.)
- Πολιτικός αποκλεισμός (R.M. Fishman)

Χαρακτηρισμοί του μεταπολεμικού πολιτεύματος

- Βασιλευόμενη δημοκρατία (κοινοβουλευτικό πολίτευμα)
- «Πειθαρχημένη» δημοκρατία (Μουζέλης κ.ά.)
- «Καχεκτική» δημοκρατία (Νικολακόπουλος)
- Έξωθεν όρια και φορείς αρνησικυρίας (veto) στη λειτουργία της δημοκρατίας: Βασιλιάς, στρατός, ΗΠΑ
- Θύλακες και διαδικασίες χωρίς μηχανισμούς δημοκρατικής λογοδοσίας (στρατόπεδα συγκέντρωσης, τόποι εξορίας, εκτελέσεις κομμουνιστών) και πολιτικός αποκλεισμός κυμαινόμενων μερίδων των ψηφοφόρων (επιτήρηση της πολιτικής συμπεριφοράς από το κράτος)
- Άρα, μη εδραιωμένη φιλελεύθερη δημοκρατία (Linz – Stepan)

Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές (I)

- **Πολιτικές παρατάξεις**
- Από τις αρχές της δεκαετίας του 1920, τρεις παρατάξεις: Δεξιά – Κέντρο – Αριστερά
- **Διαιρετικές τομές**
 - Βενιζελικοί – Αντιβενιζελικοί, 1910-1940
 - Δεξιοί, κεντρώοι, κεντροαριστεροί – Κομμουνιστική Αριστερά, 1944-1961
 - Σταδιακή μετατόπιση της διαιρετικής τομής
 - Δεξιοί – Αντιδεξιοί (αριστεροί και κεντρώοι), 1961 έως 1967

Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές (II)

- Αναπροσαρμογή της ιστορικής κληρονομιάς της μεσοπολεμικής περιόδου και τριμερής διάκριση αλλά και πόλωση
- Αρχικός κατακερματισμός εντός της δεξιάς και της κεντρώας κομματικής οικογένειας/παράταξης (πχ, Ακροδεξιά κόμματα, ΕΣ και ΕΡΕ, Κεντρώα κόμματα ΕΠΕΚ και ΕΚ).
- Από το 1961 σταθεροποίηση κομματικού συστήματος και μιας διαιρετικής τομής (Δεξιά – Αντιδεξιά)

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (I)

- **Εξέλιξη του συστήματος στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου = έξωθεν περιορισμοί στη δημοκρατία**
- **Θεσμικοί και εξωθεσμικοί φορείς πολιτικής επιρροής στο σύστημα:**
 - Το παλάτι
 - Ο στρατός και οργανώσεις αξιωματικών
 - Οι ΗΠΑ
 - Ισχυροί βιομήχανοι και εφοπλιστές. Διευκολύνσεις ειδικά προς συγκεκριμένους μεγάλους εγχώριους και ξένους επιχειρηματίες
- **Κομματικό σύστημα:**
 - Σύστημα του ενός κυρίαρχου κόμματος έως το 1961 (ΕΣ, κατόπιν ΕΡΕ)
 - Σύστημα περιορισμένου αλλά πολωμένου πλουραλισμού, 1961-1967 (ΕΡΕ - ΕΚ - ΕΔΑ)

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (II)

- Δύο ασύμβατοι κόσμοι (Νικολακόπουλος)
- Νικητές και ηττημένοι του Εμφυλίου, με ελάχιστα σημεία πολιτικής επαφής (συμμετοχή στις εκλογές, Κυπριακό)
- Αριθμητική υπεροχή νικητών (ηττημένοι, 1/4)
- Διακριτές εμπειρίες, τρόποι σκέψης και ζωής
- Κρίσιμα γεγονότα: αστυνομικές/πολιτικές ειδήσεις. Διεθνείς/εσωκομματικές εξελίξεις
- Όρια της ανωτέρω διχοτομικής προσέγγισης

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (III)

- Παρεμβάσεις της Βασιλείας στον κοινοβουλευτισμό (πχ, 1955, 1965)
- Μη υπαγωγή του στρατού στην εκλεγμένη κυβέρνηση
- Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Μακρόνησος)
- Αστάθεια του κομματικού συστήματος (κατακερματισμός του κομμάτων του Κέντρου)
- Κόμματα «προυχόντων» (πλην της ΕΔΑ, που ήταν «μαζικό» κόμμα, οργανωμένο από το ΚΚΕ)
- Μεγάλη ανισορροπία μεταξύ της εκτελεστικής εξουσίας αφενός και της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας αφετέρου (σε βάρος της Βουλής και του δικαστικού συστήματος)
- Κυβερνητικός έλεγχος πολιτικο-διοικητικών και κοινωνικών θεσμών (δημόσιας διοίκησης, κρατικών ΜΜΕ, συνδικάτων)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (I)

- Πελατειακά δίκτυα μεταξύ πολιτευτών των εκάστοτε κυβερνώντων κομμάτων και ψηφοφόρων
- Πολιτική συμμετοχή, μέσω δικτύων και κατά οικογένειες
- Οριζόντια, κατά κοινωνική στρώματα, υποστήριξη του πολιτικού καθεστώτος, αλλά κυρίως κάθετη υποστήριξη, δια μέσου των στρωμάτων, με βάση οικογενειακές εμπειρίες Εμφυλίου και πελατειακές σχέσεις (Μουζέλης)
- Ιδεολογική μάλλον, όχι ταξική, βάση κατανομής της ψήφου
- Συγκρότηση μεσαίων και μικρομεσαίων στρωμάτων «εκ των άνω», από το κράτος: διορισμοί, δάνεια, διευκολύνσεις (Τσουκαλάς, Βεργόπουλος)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (II)

- Ενδοκομματικές κρίσεις (πχ, εντός της ΕΡΕ) αλλά κυρίως: *Κρίση νομιμοποίησης* της μεταπολεμικής δημοκρατίας
- Επανειλημμένη αμφισβήτηση του πολιτικού καθεστώτος, από τους ωφελημένους και ζημιωμένους από αυτό
- Από τους ωφελημένους: αμφιβολίες για τη δημοκρατία, από Παλάτι, υπερσυντηρητικούς πολιτικούς, αξιωματικούς, δυνάμεις ασφαλείας
- Από τους ζημιωμένους: αμφισβήτηση από την Αριστερά του κοινωνικο-οικονομικού καθεστώτος, αμφισβήτηση από το Κέντρο, στη δεκαετία του 1960, της δημοκρατικότητας του πολιτικού καθεστώτος λόγω των αντιδημοκρατικών παρεμβάσεων του πλέγματος εξουσίας.

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (III)

- *Κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης*
- Παρά τα οφέλη από συλλογικές (όχι μόνο ατομικές) πελατειακές σχέσεις, αποσύνδεση πολιτικής εξουσίας από ευρέα κοινωνικά στρώματα
- Επέκταση αστικών στρωμάτων, μετά από εσωτερική μετανάστευση κατοίκων της υπαίθρου προς τις πόλεις
- Κοινωνική από-συμπίεση λόγω μετανάστευσης πληθυσμού της υπαίθρου και προς Αυστραλία, Γερμανία, Βέλγιο
- Άνοδος μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικών προσδοκιών του εγχώριου πληθυσμού
- Τα όρια της πελατειακής ενσωμάτωσης στην πολιτική (συλλογικά κινήματα διαμαρτυρίας στη δεκαετία του '60)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (IV)

- Πολιτική πόλωση χωρίς πολιτική αστάθεια;
- Αναμφισβήτητη πόλωση Δεξιάς – Αριστεράς και αργότερα Δεξιάς – Αντιδεξιάς
- Ωστόσο, «ακυβερνησία» μόνο μεταξύ 1950-52 και 1965-67
- Σταθερό, σχετικά ολιγάριθμο, πολιτικό προσωπικό (περίπου 300 υπουργοί/υφυπουργοί συνολικά, προερχόμενοι από οικογένειες με πολιτική παράδοση ή από ελευθέρια επαγγέλματα)
- Όμως, το πολιτικό σύστημα συνολικά ήταν ασταθές, λόγω των κοινωνικών του όψεων.

Πολιτική πόλωση και αστάθεια: κοινωνικές όψεις

- Το μετεμφυλιακό κράτος, ούτε «κράτος δικαίου» ούτε «κράτος πρόνοιας»
- Η οικονομική μεγέθυνση χωρίς αναδιανομή οικονομικών πόρων
- Η εσωτερική μετανάστευση, η διόγκωση των μορφωμένων αστικών στρωμάτων, η επαφή με τις Δυτικές οικονομίες και δημοκρατίες και κουλτούρες (τρόπους ζωής), η εξίσωση Αντιδεξιά=Δημοκρατία

Τα αίτια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών

- Εναλλακτικές ερμηνείες: στρατηγική μερίδων της κεφαλαιοκρατικής τάξης; συμφέροντα της μεσαίας τάξης;
- Τέσσερα, πιο ειδικά και ρεαλιστικά αίτια:
- Επανειλημμένη αμφισβήτηση του πολιτικού καθεστώτος, από το ίδιο το πλέγμα εξουσίας
- Λειτουργία του στρατού όχι ως ενιαίου θεσμού, αλλά ως συνόλου παράλληλα συγκροτημένων ομάδων ελίτ
- Η αντι-κομμουνιστική ιδεολογία ως αποκλειστικό πρίσμα πρόσληψης της πραγματικότητας από τις ελίτ
- Σιωπηρή συναίνεση μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων, μετά τις εμπειρίες πολιτικών διενέξεων 1965-66, εν μέσω ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας

Συμπεράσματα

- Ανολοκλήρωτη δημοκρατία
- Δύο πολιτικές κουλτούρες
- Από την τομή Δεξιάς/Κέντρου-Αριστεράς, στην τομή Δεξιάς-Αντιδεξιάς
- Αμφισβήτηση της εξουσίας από το ίδιο το πλέγμα εξουσίας
- Κρίση νομιμοποίησης και κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης